

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ – ΕΝΑΣ ΑΠΕΙΘΑΡΧΟΣ ΚΛΑΔΟΣ

*Δεν βλέπουμε τα πράγματα όπως είναι·
τα βλέπουμε όπως είμαστε εμείς.*

Κινεζική ρήση που εντόπισε ο David Pilbeam,
παρατίθεται από τον Roger Lewin στο *Bones of Contention*

*Η επιστήμη είναι φτιαγμένη από δεδομένα,
όπως ένα σπίτι είναι φτιαγμένο από τούβλα·
αλλά μια συσσώρευση δεδομένων δεν είναι επιστήμη,
όπως και ένας σωρός τούβλα δεν είναι σπίτι.*

Jules Henri Poincaré, *Science and Hypothesis*

Διαμάχη και κοινωνική επιστήμη

Τα διδακτικά εγχειρίδια παρουσιάζουν συχνά την ανθρωπολογία σαν μια σωρευτική συνεργασία, σαν ένα ολοκληρωμένο όλον που έχει προκύψει ιστορικά τόσο φυσικά όσο και τα μήλα που πέφτουν από τη μηλιά. Οι περισσότεροι επαγγελματίες κοινωνικοί επιστήμονες γνωρίζουν ότι τα πράγματα δεν είναι καθόλου έτσι. Η ανθρωπολογία, όπως οι υπόλοιπες κοινωνικές επιστήμες, βρίσκεται σε κατάσταση μόνιμης αλλαγής και αμφισβήτησης και οι ορισμοί που δίνουμε στα σχετικά δεδομένα, οι προβληματικές μας, καθώς και τα ερωτήματα και οι απαντήσεις μας υπόκεινται σε συνεχή αλλαγή.

Αν είναι έτσι, γιατί άραγε τόσο πολλοί ανθρωπολόγοι παρουσιάζουν τον εν λόγω κλάδο με τόσο στατικό τρόπο στα εγχειρίδιά τους; Υποπτευόμαστε ότι αυτό οφείλεται εν μέρει στο φόβο που έχουν ότι, αν δεν το κάνουν, θα χάσουν την αξιοπιστία και το κύρος τους. Οι

Ακαδημαϊκή διαμάχη

φοιτητές ίσως δεν επιλέξουν τα μαθήματα ανθρωπολογίας, αν οι καθηγητές τους παραδέχονταν πόσο περιορισμένη είναι η γνώση τους, πόσο έντονες οι διαφορές και οι διαμάχες με τους συναδέλφους τους και πόσο ευμετάβλητα είναι «τα δεδομένα» μέσα στο χρόνο. Οι φοιτητές σκέφτονται, αναζητούν εμπειρικά δεδομένα και αλήθειες, όχι προκλήσεις και αμφισβήτηση ούτε ένα μεταβαλλόμενο σαθρό έδαφος, όπως αυτό της προηγμένης θεωρίας.

Όταν οι συγγραφείς εγχειριδίων απλοποιούν τον κλάδο της ανθρωπολογίας, ίσως επιπλέον λειτουργούν βάσει της φυσιολογικής κοντόφθαλμης οπτικής του παρόντος, πιστεύοντας πως ό,τι γνωρίζουν σήμερα οι ανθρωπολόγοι είναι πολύ καλύτερο απ' ό,τι γνώριζαν παλαιότερα και σίγουρα θα διαρκέσει στο χρόνο, αντί να ανατραπεί από την επόμενη γενιά. Ίσως επίσης να λειτουργούν και ως «πυλωροί» (gatekeepers): Κρατώντας μυστική τη δράση στο παρασκήνιο,

ελέγχουν την πρόσβαση στον κλάδο, τρόπον τινά σαν περιφρούρηση της φυλής και αποκλεισμού των ξένων από αυτή. Το να γίνεις ανθρωπολόγος συνεπάγεται να μηθεις στην ιερή ιστορία του κλάδου – τα ονόματα, τις κλίκες και τις διενέξεις.

Το τελευταίο διάστημα, στην ανθρωπολογία, ζητήματα σχετικισμού, αντικειμενικότητας και αυθεντίας δεσπόζουν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, κάνοντας συχνά την εμφάνισή τους υπό το λάβαρο του «μεταμοντερνισμού». Είναι η ανθρωπολογία απλώς ένας ακόμα τρόπος με τον οποίο η δυτική κοινωνία επιβάλλει την κοσμοαντίληψή της σε άλλους λαούς; Είναι η αντικειμενικότητα μια παρωχημένη και επικίνδυνη έννοια; Σύμφωνα με μια ακραία σχετικιστική εκδοχή, *κάθε* γνώση είναι σχετική και προσωρινή και η επιστήμη συνιστά μια πολιτισμικά προσδιορισμένη κοσμοαντίληψη. Ορισμένοι από τους περισσότερο σχετικιστές συναδέλφους μας που ασπάζονται αυτή την άποψη πιστεύουν ότι τα εγχειρίδια δεν είναι πλέον ούτε χρήσιμα ούτε σχετικά ούτε πρακτικά. Τα κείμενα, πιστεύουν, απλώς οργανώνουν την τρέχουσα πολιτισμικά διαμορφωμένη άποψη και την κάνουν να φαίνεται έγκυρη.

Εμείς δεν συμφωνούμε με όλα αυτά. Αναγνωρίζουμε ότι η επιστήμη, ιδιαίτερα η κοινωνική επιστήμη, είναι μια πολιτική και κοινωνική κατασκευή, καθώς και ότι, όπως δείχνει η σοφία της κινεζικής ρήσης που παρατίθεται παραπάνω, η ίδια αποκαλύπτει συχνά στους επαγγελματίες που την ασκούν διάφορες πτυχές τόσο της δικής τους κοινωνίας όσο και του κόσμου. Τελευταία οι ανθρωπολόγοι έχουν κάνει σημαντική αυτοκριτική και έχουν επικρίνει έντονα ο ένας τον άλλον για τις υπηρεσίες που πρόσφεραν στην αποικιοκρατία, για την επιβολή των δικών τους πολιτισμικών και έμφυλων κατηγοριών σε άλλους, καθώς και για σωρεία άλλων ατοπημάτων.¹ Παρ' όλα αυτά, δεν είμαστε διατεθειμένοι να κάψουμε και τα χλωρά μαζί με τα ξερά ούτε να εγκαταλείψουμε κάθε αντίληψη περί εμπειρικής γνώσης ή επιστημονικής προόδου μόνο και μόνο επειδή διαπιστώνουμε ότι η αναζήτηση είναι ατελής ή έχει πολιτική σημασία. Η κοινωνική επιστήμη αποτελεί ένα συνδυασμό αντικειμενικής και υποκειμενικής γνώσης, ιδεολογίας και αλήθειας, ένα αμάλγαμα εξουσίας και γνώσης. Στην πράξη, τα δύο είδη γνώσης αλληλεξαρτώνται· εκτός πολιτικού και πολιτισμικού πλαισίου, η γνώση είναι απλώς μια άχρηστη συλλογή άσχετων και τετριμμένων δεδομένων (ο «σωρός από τούβλα» του Poincaré). Χω-

ρίς, ωστόσο, εμπειρικά δεδομένα, τα οποία λειτουργούν ως έλεγχος και ως αναφορά, ο πολιτικός ή πολιτισμικός λόγος δεν οδηγεί πουθενά και παραμένει κενή ρητορεία. Είναι αδύνατον να υπάρξει μια ανθρωπολογία –ή οποιαδήποτε άλλη κοινωνική επιστήμη– που να είναι ανεπηρέαστη από το πολιτικό συμπεριέχον.

Αν η υποκειμενική και η αντικειμενική διάσταση αποτελούν τα δύο μέρη ενός όλου, δεν μπορεί στην πραγματικότητα να δικαιολογηθεί η απομονωμένη παρουσίασή τους όταν διδάσκουμε ανθρωπολογία. Οι συζητήσεις, οι διαμάχες, τα επιχειρήματα, τα αντίπαλα στρατόπεδα και οι διενέξεις συγκροτούν το πλαίσιο που δίνει νόημα στα «δεδομένα». Η αμφισβήτηση στην επιστήμη δεν είναι μια παρέκκλιση, αλλά η ουσία της. Και η οικονομική ανθρωπολογία *αποτελεί* ένα καλό παράδειγμα, μιας και ο εν λόγω τομέας προέκυψε μέσα από διαμάχες και συχνά μέσα από έντονες διαφωνίες, που είναι το εκλεπτυσμένο ακαδημαϊκό αντίστοιχο ενός καβγά σε μπαρ. Αν δεν είχε ξεσπάσει η διαμάχη ανάμεσα στους τυπολογιστές και τους υποστασιαστές, η οικονομική ανθρωπολογία δεν θα υπήρχε καν στον ακαδημαϊκό χάρτη.

Η εκ των υστέρων εποπτεία μας παρέχει τη δυνατότητα να αντρέξουμε σε μια παλαιότερη διαμάχη και να κρίνουμε όλες τις απόψεις. Αυτό μπορεί να εκληφθεί ως άσκηση αλαζονείας, αν ο μόνος στόχος είναι να αισθανθούμε ανώτεροι από τους συμπαίκτες μας. Απεναντίας, επιδίωξή μας εδώ είναι να ξεπεράσουμε αυτήν τη διαμάχη και να διασφαλίσουμε ότι δεν θα επαναλάβουμε τα ίδια λάθη. Αν η διαμάχη τυπολογιστών-υποστασιαστών υπήρξε καθοριστική στιγμή για τη διαμόρφωση της οικονομικής ανθρωπολογίας, το τέλος της διαμάχης προκάλεσε κάτι σαν κρίση ταυτότητας. Για να αναζωογονηθεί ο κλάδος, πρέπει να εντοπίσουμε εκείνα τα στοιχεία από αυτήν τη διαμάχη τα οποία αξίζει να μεταβιβαστούν σε ένα επόμενο επίπεδο, καθώς και σε μια νέα γενιά επιστημόνων.

Η διαμάχη τυπολογιστών-υποστασιαστών

Σε επόμενα κεφάλαια θα εντρυφήσουμε στην πρώιμη ιστορία της οικονομικής ανθρωπολογίας και της οικονομικής φιλοσοφίας. Θα ξεκινήσουμε τη συζήτηση από τη δεκαετία του 1960, με σκοπό να καταδείξουμε πώς η *συζήτηση τυπολογιστών-υποστασιαστών*, η οποία βρέθηκε κάποτε στο επίκεντρο της οικονομικής ανθρωπολογίας,

έχει πλέον γίνει περισσότερο εμπόδιο παρά πηγή έμπνευσης. Ο κλάδος χρειάζεται να ξεπεράσει τη διαμάχη και να θέσει πιο εξειδικευμένα ερωτήματα. Προτού, όμως, προχωρήσουμε, είναι χρήσιμο να κατανοήσουμε πού ακριβώς βρισκόμασταν μέχρι εκείνο το σημείο και για τους οικονομικούς ανθρωπολόγους, αυτό σημαίνει ότι πρέπει να κατανοήσουμε το αντικείμενο συζήτησης εκείνη την εποχή, τι διακυβευόταν και γιατί οι διαφωνίες έσβησαν αντί να συνεχίσουν να αποτελούν αντικείμενο διαλόγου και να κατευθύνουν νέες έρευνες.

Μέχρι τη δεκαετία του 1950, η οικονομική ανθρωπολογία ήταν πρωτίστως περιγραφική και περιοριζόταν σε ένα γενικό κοινωνικο-δομικό θεωρητικό πλαίσιο που εστίαζε στη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους κάθε πολιτισμός εξασφάλιζε τα προς το ζην. Οι οικονομικοί ανθρωπολόγοι διαφωνούσαν με τους οικονομολόγους διότι θεωρούσαν την αντίληψη των τελευταίων εθνοκεντρική και περιορισμένη, μιας και αγνοούσαν τη σημασία του πολιτισμού στη διαμόρφωση της οικονομικής συμπεριφοράς. Πίστευαν ότι οι οικονομολόγοι θα έπρεπε να λαμβάνουν περισσότερο υπόψη τους την προσφορά της ανθρωπολογίας και την ποικιλομορφία των οικονομικών συστημάτων ανά τον κόσμο.

Εν τω μεταξύ, οι οικονομολόγοι, από την πλευρά τους, αγνοούσαν εν πολλοίς την ανθρωπολογία και συνέχιζαν κανονικά να λειτουργούν με τον καθιερωμένο συμβατικό τρόπο, συμβουλευοντας τους πολιτικούς για το πώς να ελέγχουν την παγκόσμια οικονομία. Κάποια στιγμή, όμως, ορισμένοι αποστάτες οικονομολόγοι άρχισαν να ασκούν κριτική στον κλάδο εκ των έσω, χρησιμοποιώντας επιχειρήματα παρόμοια με εκείνα της ανθρωπολογίας. Για ένα διάστημα, οι οικονομολόγοι και οι οικονομικοί ανθρωπολόγοι ενεπλάκησαν σε μια ουσιαστική συζήτηση, με αποτέλεσμα οι τελευταίοι στα κείμενά τους να εστιάζουν σχεδόν αποκλειστικά στη σχέση τους με τον μεγαλύτερο και πιο ισχυρό κλάδο. Άλλοι ανθρωπολόγοι έδωσαν μεγάλη προσοχή σε αυτήν τη συζήτηση και, πρώτη φορά, ο επιστημονικός κλάδος στο σύνολό του άρχισε να αφουγκράζεται τους οικονομικούς ανθρωπολόγους.

Όπως οι περισσότερες ακαδημαϊκές διενέξεις, η διαμάχη τυπολογιστών-υποστασιαστών ήταν ενίοτε προσωπική και πολιτική και δημιούργησε καριέρες και κατέστρεψε άλλες.² Ορισμένοι ανθρωπολόγοι εξακολουθούν να είναι γνωστοί μεταξύ των συναδέλφων τους μόνο

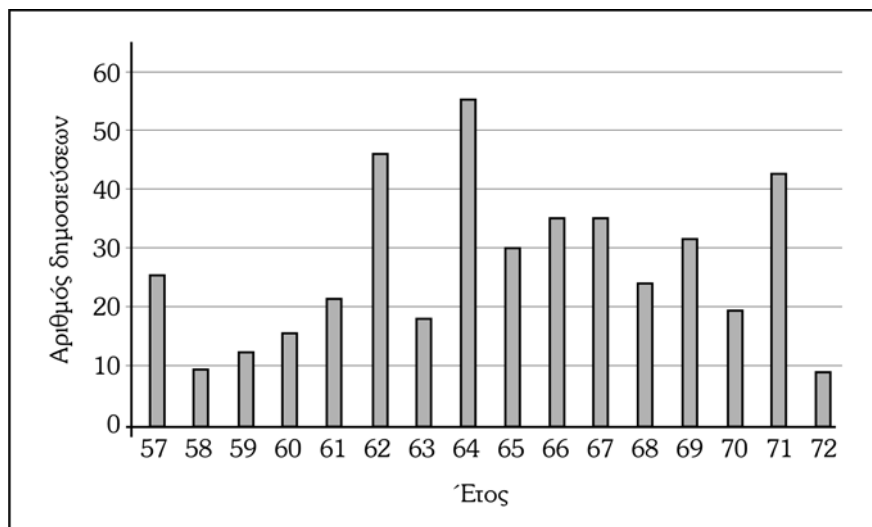
και μόνο λόγω του ρόλου που διαδραμάτισαν σε αυτήν τη διαμάχη. Το σημαντικότερο είναι ότι η εν λόγω διάσταση είχε ως αποτέλεσμα τη συγκρότηση μιας διακριτής επιστημονικής κοινότητας (των οικονομικών ανθρωπολόγων). Μελετώντας άλλους πολιτισμούς, πολλοί ανθρωπολόγοι διαπίστωσαν ότι η ανταλλαγή και η προσφορά δώρων μπορεί να προάγουν κοινοτικούς δεσμούς και διαπροσωπικές σχέσεις. Παραδόξως, οι αντιπαλότητες και οι συγκρούσεις οδηγούν συχνά στο ίδιο αποτέλεσμα: οι αντίπαλοι και οι εχθροί συμπλέκονται τόσο έντονα, και συχνά τόσο στενά, όσο οι φίλοι και οι σύμμαχοι. Η οικονομική ανθρωπολογία ως υπο-κλάδος δημιουργήθηκε, εν μέρει έστω, από τη διαμάχη τυπολογιστών-υποστασιαστών: μέχρι σήμερα, αυτό αποτελεί την πιο γνωστή φάση της ιστορίας της οικονομικής ανθρωπολογίας, τη φάση που γνωρίζουν οι περισσότεροι ανθρωπολόγοι, οικονομολόγοι και κοινωνιολόγοι και η οποία εμφανίζεται σε εισαγωγικά ανθρωπολογικά εγχειρίδια.

Μια ένδειξη για το πόσο δραματικό ήταν αυτό το συμβάν για τον κλάδο μπορεί να δώσει η βιβλιογραφία της οικονομικής ανθρωπολογίας του Η. Τ. Van Der Pas, η οποία δημοσιεύτηκε την εποχή λήξης της διαμάχης, το 1973. Από το 1940 έως το 1950, κάθε χρόνο δημοσιεύονταν κατά μέσο όρο μόλις τέσσερα σημαντικά άρθρα και βιβλία στην οικονομική ανθρωπολογία παγκοσμίως! (Βέβαια, εκείνη την εποχή οι δημοσιεύσεις ανθρωπολογικών μελετών ήταν λιγότερες απ' ό,τι σήμερα.) Από το 1951 ως το 1956 ο μέσος όρος αυξήθηκε στα μόλις 10 ανά έτος. Παρ' όλα αυτά, το 1957, η έκδοση του βιβλίου του Karl Polanyi, *Trade and Market in the Early Empires*, έδωσε ώθηση στην έναρξη της συζήτησης και έτσι ο αριθμός των δημοσιεύσεων έφτασε στις 27. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 1.1, ο αριθμός συνέχισε να αυξάνεται, αν και, μετά το 1971, οι περισσότερες δημοσιεύσεις έπαψαν να ασχολούνται με τη διαμάχη τυπολογιστών-υποστασιαστών. Το αποκορύφωμα σημειώθηκε το 1964, με 55 δημοσιεύσεις.

Οι πρώτες μάχες

Η απαρχή της διαμάχης τυπολογιστών-υποστασιαστών εντοπίζεται το 1922, στην κριτική της δυτικής οικονομικής θεωρίας από τον Bronislaw Malinowski στις μελέτες του για την οικονομία των Νήσων Τρόμπριαντ, που βρίσκονται απέναντι από την ανατολική ακτή της Νέας Γουινέας. Η συνεχιζόμενη διαμάχη σχετικά με το αν τα εννοιολογικά

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.1

Δημοσιεύσεις στην οικονομική ανθρωπολογία

εργαλεία της δυτικής οικονομικής επιστήμης μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη μελέτη «πρωτόγονων» οικονομιών αναζωπυρώθηκε, με μεγαλύτερη ένταση, κατά τη διάρκεια ενός δημόσιου δημοσιευμένου διαλόγου ανάμεσα στον ανθρωπολόγο Melville Herskovitz και τον οικονομολόγο Frank Knight το 1941.³ Μισό αιώνα αργότερα γίνεται σαφές ότι και τα δύο μέρη διατύπωναν ορισμένα έγκυρα επιχειρήματα: ο ανθρωπολόγος υποστήριζε ότι οι άλλοι πολιτισμοί πρέπει να γίνουν αντιληπτοί με τους δικούς τους όρους, ενώ ο οικονομολόγος επέμενε στην ανάγκη κατασκευής γενικών μοντέλων για κάθε ανθρωπινή συμπεριφορά σε κάθε πολιτισμό. Είναι εξίσου σαφές ότι κανένα μέρος δεν κατανοούσε τις επιστημονικές αρχές, τις υποθέσεις ή τη γλώσσα του άλλου, καθώς και ότι και οι δύο επιδίδονταν σε προσωπικούς μονολόγους, πιστεύοντας ακράδαντα έκαστος ότι κατείχε τη μόνη έγκυρη μέθοδο. Διαπιστώνουμε, επίσης, ότι οι συμμετέχοντες στη διαμάχη εισέπρατταν κάποια ικανοποίηση από τη διαλογική «σύγκρουση», όπως τα κριάρια που διαπληκτίζονται κατά τη διάρκεια της εποχής του ζευγαρώματος. Το υπόλοιπο μέρος της διαμάχης διεξήχθη με το ίδιο φιλοπόλεμο πνεύμα και επηρεάστηκε από μια αντίληψη περί ορθότητας.

Οι θεμελιώδεις θέσεις, λοιπόν, της εν λόγω διαμάχης είχαν ήδη παγιωθεί στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Συνιστούσαν την παραλλαγή μιας πολύ παλαιότερης διαμάχης που αφορούσε τις διαφορές μεταξύ των ανθρώπινων ομάδων. Ένας *σχετικιστής* υποστηρίζει ότι οι πολιτισμοί έχουν τόσες διαφορές μεταξύ τους (ιδίως οι πρωτόγονοι από τους νεότερους), που είναι αδύνατον να τους κατανοήσουμε χρησιμοποιώντας τα εργαλεία της δυτικής επιστήμης, εργαλεία τα οποία είναι τα ίδια προϊόν της νεωτερικότητας. Ένας *οικουμενιστής* υποστηρίζει, αντίθετα, ότι κάθε ανθρώπινη εμπειρία είναι κατά βάση ίδια και μπορεί να γίνει κατανοητή με τη χρήση αντικειμενικών καθολικών εργαλείων. Για τον οικουμενιστή, η επιστήμη δεν συνδέεται με έναν μόνο πολιτισμό και συνεπώς μπορεί να προβαίνει σε γενικές συγκριτικές διατυπώσεις.

Αυτό ισοδυναμεί με μια κλασική *αναστοχαστική* συζήτηση: επιχειρηματολογώντας σχετικά με τη φύση του «άλλου», με το πώς μπορούμε να κατανοήσουμε διαφορετικούς πολιτισμούς, τα δύο μέρη της διαμάχης αναστοχάζονταν πάνω στη δική τους «νεότερη», «δυτική» επιστήμη. Προσπαθώντας να ορίσουν αυτό τον μυστηριώδη άλλον, στην πραγματικότητα όριζαν ταυτόχρονα τον εαυτό τους. Σκοπός ορισμένων από τους αντιπάλους σε αυτήν τη διαμάχη ήταν να γνωρίσουν την «πραγματική» φύση των άλλων κοινωνιών. Για πολλούς, όμως, τα πιο σημαντικά και συναισθηματικά φορτισμένα ζητήματα είχαν να κάνουν με τον δικό τους πολιτισμό, καθώς και με τη δική τους επιστημονική εργασία και ταυτότητα. Τα αναστοχαστικά διακυβεύματα ήταν μεγάλα: Ποιος θα ορίσει αυτή την πανίσχυρη ιδέα, την *επιστήμη*; Ποιος θα είχε την εξουσία να αρθρώσει ένα λόγο για τον κόσμο και να επηρεάσει την πολιτική; Και σε φιλοσοφικό και ηθικό επίπεδο, κατά πόσο θα μπορούσαν οι συμμετέχοντες στη διαμάχη –και στα δύο στρατόπεδα– να ταυτιστούν με λαούς από τους οποίους διέφεραν βάσει γλώσσας, απόστασης, πολιτισμού, ακόμα και χρόνου; Πόσο οικουμενική είναι η ανθρώπινη εμπειρία; Ο μόνος τρόπος για να κατανοήσουμε τη σχετική με τις εκπεφρασμένες πεποιθήσεις ένταση που προκάλεσε η διαμάχη τυπολογιστών-υποστασιαστών είναι να ανιχνεύσουμε πίσω από αυτήν τα αναστοχαστικά, πολιτικά και ηθικά ζητήματα που γέννησε.

Η θέση των υποστασιαστών

Στο βιβλίο του *Ο μεγάλος μετασχηματισμός*, το οποίο εκδόθηκε το 1944, διαβάστηκε ευρέως και άσκησε μεγάλη επιρροή, ο ιστορικός της οικονομίας Karl Polanyi περιέγραψε την εξέλιξη του καπιταλιστικού συστήματος της αγοράς από παλαιότερα συστήματα, με μεγάλη νοσταλγία για το παρελθόν, και προέβλεψε την επικείμενη «κατάρρευση του πολιτισμού μας» (1944: 3-5). Κατά την άποψή του, ο νεότερος καπιταλισμός εξύψωσε τα κέρδη και την αγορά πάνω από την κοινωνία και τις ανθρώπινες αξίες, μετατρέποντας τα πάντα σε εμπόρευμα προς αγορά και πώληση. Ο Polanyi πίστευε ότι η οικονομική επιστήμη είχε αναπτυχθεί σε συνάρτηση με τον καπιταλισμό της αγοράς τον οποίο υπηρετούσε και αποτελούσε απλώς μέρος του συστήματος που συνέβαλε στη διατήρηση του καπιταλισμού εμφανίζοντάς τον ως κάτι το φυσικό.⁴

Στο μεταγενέστερο έργο του, ο Polanyi συνεργάστηκε με ανθρωπολόγους, αρχαιολόγους και ιστορικούς προκειμένου να εξετάσει ακόμα παλαιότερες εποχές και αυτοκρατορίες, επιχειρώντας να κατανοήσει και άλλους τρόπους –πέρα από τον καπιταλισμό της αγοράς– πάνω στους οποίους οι πολιτισμοί θεμελιώναν τις οικονομίες τους. Όταν, το 1957, δημοσιεύτηκε αυτή η εργασία του, μαζί με άλλες μελέτες συστημάτων που δεν διέθεταν αγορά, σε έναν συλλογικό τόμο με τίτλο *Trade and Market in the Early Empires*, οι ανθρωπολόγοι έστρεψαν την προσοχή τους στο έργο του. Επρόκειτο για έναν σπουδαίο οικονομολόγο, ο οποίος έθετε σύγχρονα ερωτήματα που μπορούσαν να απαντηθούν βάσει του έργου των ανθρωπολόγων. Στην πραγματικότητα, αν ο Polanyi είχε δίκιο, οι ανθρωπολόγοι θα μπορούσαν να συνεισφέρουν σημαντικά στην κοινωνική επιστήμη και τη σύγχρονη πολιτική, φωτίζοντας τις οικονομίες των μη καπιταλιστικών λαών.

Σε μία από τις εργασίες του που περιλαμβάνονται στο εν λόγω βιβλίο και τιτλοφορείται «Η οικονομία ως θεσμοθετημένη διαδικασία», ο Polanyi διακρίνει δύο διαστάσεις του «οικονομικού»: την *τυπολογική*, δηλαδή τη μελέτη της ορθολογικής λήψης αποφάσεων, και την *υποστασιακή*, δηλαδή τις σχετικές με το βιοπορισμό υλικές δραστηριότητες. Υποστηρίζει, εν συνεχεία, ότι μόνο στην ιστορική εξέλιξη της νεότερης Δύσης οι δύο ορισμοί ταυτίζονται, διότι μόνο στον νεότερο καπιταλισμό το οικονομικό σύστημα (υποστασιακή διάσταση)

συγχωνεύεται με την ορθολογική οικονομική λογική (τυπολογική διάσταση) που μεγιστοποιεί το ατομικό συμφέρον. Μόνο ο καπιταλισμός θεσμοποιεί τυπικές αρχές κατ' αυτό τον τρόπο, μέσω της αγοράς και της κυκλοφορίας του χρήματος. Σε προκαπιταλιστικές κοινωνίες υφίστανται όλων των ειδών οι οικονομικές δραστηριότητες, ωστόσο δεν εντάσσονται στο πλαίσιο και τις αξίες της, κατά τους τυπολογιστές, ορθολογικής οικονομικής λογικής που χαρακτηρίζουν την ανταγωνιστική αγορά.

Στον νεότερο καπιταλισμό, σύμφωνα με τον Polanyi, η οικονομία είναι *ενσωματωμένη* στο θεσμό της αγοράς (με την έννοια ότι αποτελεί τμήμα του). Στα οικονομικά συστήματα άλλων πολιτισμών, ωστόσο, η οικονομία είναι ενσωματωμένη σε κοινωνικούς θεσμούς και η λειτουργία της διέπεται από διαφορετικές αρχές απ' ό,τι στην αγορά. Σε ορισμένους πολιτισμούς, η οικονομία ενδέχεται να πραγματώνεται μέσα από τις συγγενικές σχέσεις, ενώ σε άλλες κοινωνίες μπορεί η οργάνωσή της να βασίζεται σε θρησκευτικούς θεσμούς. Οι οικονομίες που δεν δομούνται βάσει των αρχών της αγοράς, παρατηρούσε ο Polanyi, δεν εστιάζουν στη λογική της ατομικής επιλογής, η οποία συνιστά βασική αρχή της νεότερης δυτικής οικονομικής επιστήμης. Χωρίς αγορές, η τυπολογική οικονομική θεωρία στερείται νοήματος. Προκειμένου να μελετήσουμε τις διαφορετικές αυτές κοινωνίες, χρειαζόμαστε διαφορετικές αρχές οι οποίες εξαρτώνται από το πώς οργανώνεται κατά τόπους η σχετική με το βιοπορισμό οικονομία της ιδιοσυντήρησης. Ως εκ τούτου, ο Polanyi συμπέρανε ότι αυτό που θα πρέπει να επιδιώκει η οικονομική θεωρία είναι να διαπιστώσει με ποιον τρόπο η οικονομία ενσωματώνεται στον ιστό διαφορετικών κοινωνιών. Αυτή η «υποστασιακή» οικονομική οφείλει, πρώτον, να εξετάζει τους εκτός αγοράς οικονομικούς θεσμούς (π.χ. τους ναούς και τα αφιερώματα) και, δεύτερον, τις διαδικασίες που συνδέουν το κοινωνικό με το οικονομικό σε διαφορετικά πλαίσια. Γι' αυτόν το λόγο, οι οπαδοί του Polanyi στην οικονομική θεωρία κατέληξαν να χαρακτηρίζονται ως εκπρόσωποι της θεσμικής σκέψης (institutionalists).

Βασιζόμενος στις ιστορικές και διαπολιτισμικές μελέτες του, ο Polanyi υποστήριξε ότι οι διάφορες κοινωνίες ενσωματώνουν την οικονομία στην κοινωνία με τρεις κυρίως τρόπους – η νεότερη τυπολογική οικονομική θεωρία μελετά μόνο τον τρίτο τρόπο και αδυνατεί να κατανοήσει τους δύο πρώτους, διότι διέπονται από διαφορετική

λογική. Οι τρόποι αυτοί είναι οι εξής: *αμοιβαιότητα*, *ανακατανομή* και *ανταλλαγή*. Η *αμοιβαιότητα* συνιστά μια γενική μορφή αλληλοβοήθειας και διαμοιράσματος που βασίζεται σε μια αμοιβαία αίσθηση υποχρέωσης και ταυτότητας. Οι άνθρωποι βοηθούν ο ένας τον άλλον λόγω των πολιτισμικών και κοινωνικών τους σχέσεων· ανήκουν στην ίδια οικογένεια ή κλαν. Η *ανακατανομή* περιγράφει ένα σύστημα που διαθέτει κάποιου είδους κεντρική αρχή (έναν ιερέα, ένα ναό ή έναν αρχηγό), η οποία συγκεντρώνει τις προσφορές όλων και τις αναδιανέμει αναλόγως. Ορισμένοι, για παράδειγμα, προσφέρουν στο ναό σιτηρά και λαμβάνουν σε αντάλλαγμα ύφασμα, ενώ άλλοι δίνουν ύφασμα και λαμβάνουν σιτηρά. Ο ναός, με τη σειρά του, χρησιμοποιεί και τα δύο είδη για τελετουργικούς σκοπούς και για τη συντήρηση του ναού προς το κοινό όφελος. Η *ανταλλαγή* συνιστά το υπολογισμένο εμπόριο, το οποίο, σύμφωνα με τον Polanyi, έχει πολλές παραλλαγές. Η νεότερη εμπορική ανταλλαγή, η οποία χρησιμοποιεί το χρήμα και τη διαπραγμάτευση για τον καθορισμό της τιμής, αποτελεί μια πολύ ειδική περίπτωση που απέκτησε κεντρική θέση στην ευρωπαϊκή οικονομία σχετικά πρόσφατα. Ο Polanyi πίστευε ότι διαφορετικοί συνδυασμοί αυτών των τριών ειδών οικονομικής λογικής μπορούσαν να εντοπιστούν σε όλες τις κοινωνίες, ωστόσο σε κάθε κοινωνία κυριαρχούσε ένας από αυτούς τους τύπους.

Το υποστασιακό αυτό μοντέλο είναι βαθιά σχετικιστικό· υποστηρίζει ότι οι οικονομίες διαφορετικών κοινωνιών βασίζονται σε εντελώς διαφορετικές λογικές αρχές. Τα εργαλεία, συνεπώς, για την κατανόηση του καπιταλισμού είναι τόσο άχρηστα για τη μελέτη των αρχαίων Αζτέκων όπως ακριβώς ένα λίθινο μαχαίρι θα ήταν άχρηστο για την επισκευή της μηχανής ενός αεροπλάνου. Κάθε σύστημα πρέπει να γίνεται κατανοητό βάσει των δικών του όρων. Η υποστασιακή θεώρηση του Polanyi περνάει αυτομάτως από το σχετικισμό στον εξελικτισμό. Δεν ορίζει απλώς διαφορετικούς τύπους, αλλά καταδεικνύει και πώς οι τύποι αυτοί συγκροτούν μια ιστορική σειρά στην οποία ο ένας προκύπτει από τον άλλον, υπονοώντας ότι η αμοιβαιότητα είναι ο απλούστερος και η ανταλλαγή ο πιο σύνθετος τύπος.

Όπως τα περισσότερα εξελικτικά πολιτισμικά μοντέλα, το μοντέλο του Polanyi μπορεί να χρησιμοποιηθεί προκειμένου να ταξινομηθούν όλες οι κοινωνίες από τις απλές («πρωτόγονες») στις σύνθετες («νεότερες») και απεικονίζει τη νεότερη κοινωνία ως μια ριζική ρήξη

με το παρελθόν.⁵ Σε άλλες κοινωνίες που προηγήθηκαν του καπιταλισμού, του χρήματος και των αγορών, οι άνθρωποι δεν έκαναν πάντα επιλογές· ούτε δρούσαν με βάση το ατομικό τους συμφέρον. Δεν είχαν το «κίνητρο του κέρδους». Επειδή οι άνθρωποι κάνουν ηθικές ή κοινωνικές επιλογές, η σύγχρονη τυπολογική οικονομική θεωρία, η οποία βασίζεται στις απεριόριστες ανάγκες και τα σπάνια μέσα, δεν μπορεί να εφαρμοστεί. Κάθε κοινωνία διαθέτει ένα μοναδικό ιστορικό πλαίσιο και μια μοναδική πολιτισμική διάρθρωση που καθορίζουν τα κίνητρα και τις επιθυμίες των μελών της. Λόγω, λοιπόν, του περιβάλλοντός τους και της χαμηλής τεχνολογίας τους, οι «πρωτόγονοι» λαοί δεν έχουν, στην πραγματικότητα, πολλές επιλογές στη διάθεσή τους. Όπως υποστήριξε ο George Dalton, ένας οικονομολόγος που στράφηκε στην ανθρωπολογία:

Ένας ιθαγενής των Νήσων Τρόμπριαντ μαθαίνει και ακολουθεί τους κανόνες της *οικονομίας* στην κοινωνία του σχεδόν όπως ένας Αμερικανός μαθαίνει και ακολουθεί τους κανόνες της *γλώσσας* του... Στις πρωτόγονες οικονομίες, οι περιορισμοί της ατομικής επιλογής των υλικών αγαθών και των οικονομικών δραστηριοτήτων είναι ακραίοι και επιβάλλονται όχι μόνο από την κοινωνική υποχρέωση, αλλά και από την πρωτόγονη τεχνολογία και το φυσικό περιβάλλον. Απλώς δεν υπάρχει αντιστοιχία με το εύρος των επιλογών αγαθών και δραστηριοτήτων που προσφέρει ο βιομηχανικός καπιταλισμός, ο οποίος αποδίδει νόημα σε οικονομικές έννοιες, όπως η «μεγιστοποίηση» και η «εξοικονόμηση». (Dalton 1969: 67)

Με άλλα λόγια, οι «πρωτόγονοι» άνθρωποι ακολουθούν έθιμα και κοινωνικούς κανόνες και, όταν προβαίνουν όντως σε επιλογές, σπάνια σκέφτονται το ατομικό τους συμφέρον. Γενικά, οι πιο σημαντικοί υποστασιαστές, όπως ο Polanyi και ο Dalton, τείνουν προς αυτό που μπορεί να ονομαστεί *κοινωνική οικονομική*. Ενδιαφέρονται για τους οικονομικούς *θεσμούς*, τις κοινωνικές ομάδες που εμπλέκονται στην παραγωγή, την ανταλλαγή και την κατανάλωση και υποθέτουν ότι οι άνθρωποι ακολουθούν γενικώς τους κανόνες αυτών των θεσμών. Για τον Polanyi και τον Dalton, οι άνθρωποι συμμορφώνονται με τους κανόνες. Τα κοινωνικά συστήματα, επομένως, μεταβάλλονται λόγω της ευρύτερης δυναμικής τους, όχι μέσω της ατομικής συμπεριφοράς ή των μεμονωμένων αποφάσεων, στρατηγικών ή επιλογών των ατόμων.

Αναλυτική τους μονάδα είναι η κοινωνία συνολικά, όχι το άτομο ή η οικογένεια.

Στην υποστασιακή προσέγγιση του Polanyi δεν υπάρχει καν χώρος για αυτό που οι ανθρωπολόγοι αποκαλούν «πολιτισμό». Τα πάντα είναι κοινωνικές δομές, ομάδες και θεσμοί και όχι συστήματα συμβόλων, νοημάτων ή εθίμων. Παρ' όλα αυτά, πολλοί ανθρωπολόγοι βρήκαν ελκυστικά τα κελεύσματα της υποστασιακής θεώρησης, διότι προσέφερε στον κλάδο τους ένα μέσο για την κατανόηση παλαιότερων και μελλοντικών διαδικασιών εξέλιξης. Ο George Dalton και ο Marshall Sahlins ήταν οι κυριότεροι πρώιμοι υπέρμαχοι της υποστασιακής αντίληψης στην ανθρωπολογία: ο πρώτος ενδιαφερόταν κυρίως για την ανάπτυξη και την οικονομική αλλαγή (1971), ενώ ο δεύτερος στράφηκε στην ταξινόμηση και την εξέλιξη των οικονομιών της «λίθινης εποχής» (1960, 1965, 1972).

Η αντεπίθεση των τυπολογιστών

Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, εμφανίστηκε ένα δυναμικό κίνημα στις κοινωνικές επιστήμες που προωθούσε πιο αυστηρά και «επιστημονικά» θεωρητικά σχήματα και μεθόδους. Όπως οι διαφωτιστές πρόγονοί τους, πολλοί θέλησαν να αναμορφώσουν την ανθρωπολογία και την κοινωνιολογία προκειμένου να μοιάζουν περισσότερο με τη φυσική, με τυπικές (και μηδενικές) υποθέσεις, τα μαθηματικά μοντέλα και τους νόμους που μπορούν να προβλέψουν μελλοντικά συμβάντα. Η επιτόπια έρευνα, πίστευαν, θα έπρεπε να σχεδιάζεται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να δοκιμάζει αυτούς τους νόμους παρά να διερευνά μια συγκεκριμένη περίπτωση. Για τους ανθρωπολόγους που υιοθετούσαν τέτοιους στόχους, η οικονομική μπορεί να ήταν ατελής, προσέγγιζε ωστόσο πολύ περισσότερο την επιστήμη από τις φλύαρες και μη συστηματοποιημένες περιγραφές που είχαν συνηθίσει να διαβάζουν σε πολλές εθνογραφικές μελέτες. Οι υποστασιαστές φαινόταν να προσπαθούν να σπρώξουν τα πράγματα προς τα πίσω, όχι προς τα εμπρός, απειλώντας να καταστήσουν την οικονομική ανθρωπολογία έναν περιγραφικό κλάδο των ανθρωπιστικών επιστημών, όπως η ιστορία, αντί να τη μετατρέψουν σε μια «μοντέρνα» συγκριτική επιστήμη που θα παρήγαγε καθολικούς νόμους. (Ο αρχαιολόγος Kent Flannery θα λοιδορούσε αργότερα αυτούς τους ανθρωπολόγους αποκαλώντας τους σχολή του «Ποπό, η Κυρα-Επιστήμη».)